

Michał Proksa

Wyniki badań archeologicznych zamku w Węgierce, woj. Przemyśl

Informacje dotyczące obiektu i miejscowości znajdują się w aktach grodzkich przemyskich i lwowskich. Część starszych akt, do połowy XVI wieku, została opublikowana w tzw. Archiwum Bernardyńskim we Lwowie¹. Udostępnione materiały nie zawierają jednak informacji o budowie zamku w Węgierce. Ogólne dane o obiekcie można znaleźć w przewodnikach². Z historyków architektury jedynie J. Bogdanowski³, J. T. Frazik⁴ i B. Guerguin⁵ poświęcili mu trochę uwagi. Podstawowy zbiór danych o miejscowości i zamku zawiera niepublikowane opracowanie historyczne wykonane przez J. Teodorowicz-Czerepińską⁶, które zawiera także analizę dostępnych źródeł archiwalnych.

Badania archeologiczne prowadzone przez S. Lewandowskiego (których wyniki nie zostały jeszcze w całości opracowane) uzupełnione analizą geofizyczną, potwierdziły sugestię o basztowo—bastejowym naryszie zamku⁷ (ryc. 1).

Węgierka położona jest w odległości około 4 km od Pruchnika nad rzeczką Mleczką przy szosie Jarosław — Pruchnik, której wytyczenie przecięło zespół po linii północ — południe. Wzdłuż szosy, po stronie zachodniej usytuowane są: zespół zamkowy ulokowany na nizinie oblaną wodą. Na południe od niego, na trzech wzgórzach poprzedzielanych wąwozami, rozłożony jest zespół dworski w otoczeniu resztek parku krajobrazowego. Z założenia zamku bastejowego w Węgierce do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie: kamienno-ceglana baszta — basteja północno-zachodnia (o średnicy zewnętrznej około 13,20 m) i zachodnie skrzydło dawnego zamku (10,110x44,00 m). Obiekt czeka obecnie na remont i użytkownika.

W 1358 roku Kazimierz Wielki potwierdził Jakowowi Słoneczko własność Węgierki i Rozborza pochodzących z nadania kniazia Lwa Daniłowicza⁸.

W końcu XIV wieku Maciej Mzurowski płacił dziesięcinę z Węgierki i założonej przez siebie w 1404 roku Woli Węgierskiej. Następcy Macieja, Jan i Mikołaj utrzymują się w Węgierce do połowy XV wieku. Następnie wieś przeszła w ręce Pruchnickich (herbu Korczak), a później należała do Jana Rozborskiego. W 1484 roku syn Jana Piotr pożyczył 200 florenów od Jana z Bystrzejowic na budowę dworu, co jest pierwszą konkretną wzmianką dotyczącą historii budowlanej rezydencji w Węgierce.

Już w 1506 roku jako właściciel wsi występuje Piotr Pruchnicki (Pruchnicy po raz drugi są właścicielami miejscowości), a jego córka wnosi posiadłość jako wiano Janowi Pieniążkowi z Kruźlowej (herbu Odrowąż)⁹. Posiadłość należała do Pieniążków do początków XVIII wieku, a od 1713 roku właścicielami wsi byli Siemianowscy, z których Teofila Wiktorina wnosi ją jako wiano Józefowi Rosnowskiemu (herbu Ogończyk). W dwadzieścia lat później drogą sprzedaży przechodzi w ręce Józefa Morskiego¹⁰. W okresie pozostawienia Węgierki w rękę Pieniążków wzniesli oni w drugiej połowie XVI wieku założenie bastejowe, którego część zachowała się do dnia dzisiejszego.

W 1819 roku miejscowość stała się własnością Magdaleny Dzieduszyckiej¹¹, ale wcześniej, z końcem wieku XVIII zamek uległ pożarowi i nie został już odbudowany. W roku 1876 Węgierka pozostaje jeszcze w rękę Dzieduszyckich, a później Szembeków. W 1929 roku stała się własnością Mycielskich. Obecnie prace zabezpieczające obiekt są na etapie studiów projektowych.

Jak już wspomniano z zamku w Węgierce zachował się do dnia dzisiejszego tylko budynek usytuowany na osi północ-południe (10,10 x 44,00 m) i kamienno-ceglana baszta — basteja północna (o średnicy zewnętrznej około 13,20 m). Przeprowadza-

ne badania archeologiczne i geofizyczne miały na celu sprawdzenie sugestii o basztowo-bastejowym charakterze zamku.

Badania geofizyczne¹² prowadzone metodą elektro-oporową pozwoliły zlokalizować w południowo-zachodniej części założenia dużą konstrukcję kamienną zblizoną w rzucie do koła o średnicy około 9,5-10,0 m, której środek przypada na narożnik południowo-zachodni istniejącego budynku. Lico zewnętrzne „budowli” kolistej usytuowane jest w odległości około 5 m na zachód od zachodniej ściany budynku. Grubość nuru wynosi około 100 cm. Obiekt zinterpretowano jako pozostałość po południowo-zachodniej baszcie założenia zamkowego. Ze względu na brak wykopów badawczych w tej części nie jest możliwe dokładniejsze określenie związku baszty z zachowanym budynkiem.

Wykopy archeologiczne zlokalizowane w południowej części założenia pozwoliły odsłonić mury dawnego skrzydła południowego. Grubość muru zewnętrznego wynosi 180 cm, a wewnętrznego na 7,8 m¹³. Lico południowe muru zewnętrznego przebiega na osi południowej ściany zachodniego budynku (dawne skrzydło zachodnie). W odległości około 10 m od wschodniej ściany skrzydła zachodniego odsłonięto lico muru prostopadle do głównych ścian skrzydła południowego, gdzie zaobserwowano przywiązanie węzłów. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z wewnętrznym podziałem tej części skrzydła południowego.

W odległości 35,0-37,5 m na wschód od wschodniej ściany skrzydła zachodniego odsłonięto dwa równoległe do siebie mury o grubości około 130-140 cm, cofnięte od bliżej na zachód zaobserwowanego przebiegu skrzydła południowego o około 150 cm (wewnętrzny mur na południe, zewnętrzny na północ). Wewnętrzna odległość — między tymi murami wynosi 4,6-4,8 m. Badania geofizyczne potwierdziły analogiczny ich rozstaw w partiach nie objętych wykopami¹⁴. Można to wiązać ze zwężeniem skrzydła południowego na odcinku między 10,0-12,5 m a 35,0-37,5 m od wschodniej ściany skrzydła zachodniego. Badania nie dostarczyły informacji o przewiązaniu murów skrzydła zachodniego i południowego.

W wykopach archeologicznych usytuowanych we wschodniej części założenia zamkowego nie znaleziono murów skrzydła wschodniego, a profile geofizyczne ze względu na duże zagruzowanie są nieczytelne. Poszukiwania geofizyczne nie pozwoliły także na określenie narysu baszt północno-wschodniej i południowo-wschodniej¹⁵, a w rejonie tym nie zlokalizowano również wykopów badawczych (ryc. 1).

Ruchomy materiał zabytkowy znaleziony w trakcie badań (głównie duży zbiór ceramiki) można

datować na XVI i XVII wiek. Chronologia ta wyznacza okres budowy i intensywnego użytkowania obronnej siedziby w Węgierce (ryc. 2).

Mimo niepełnego udowodnienia występowania w naszym zamku czterech baszt-bastei narożnych wydaje się celowym do przychylenia się do dawniejszej sugestii J. T. Frazika, zaliczenia obiektu do zamków basztowo-bastejowych o czworokątnym narysie. W naszym przypadku, na obecnym stanie badań, będziemy się skłaniać za istnieniem dwóch skrzydeł mieszkalnych zamku (zachodniego i południowego), zaś od strony północnej i wschodniej najprawdopodobniej istniały jedynie kurtyny. Czy cały program przestrzenny zamku został zrealizowany do końca (chodzi tu głównie o pozostałe dwie baszty), odpowiedzieć mogą dalsze badania archeologiczne.

Obok obiektu w Węgierce, do zamków basztowo-bastejowych w południowo-wschodniej Polsce możemy zaliczyć zamek w Przemyślu (faza Piotra Kmity z lat 1512-1553), Krasiczynie z fazy około 1580 roku, zamek Kormanickich, a później Fredrów w Karmanicach, obiekty w Rybotyczach i Wojutykach fundacji Grohojewskich, Lesko pierwotnie Kmitów i Stadnickich, potem Krsickich, przebudowane w 1837 roku przez Wincentego Pola i Stubno Katarzyny Golskiej. Niestety wiele z tych obiektów nie doczekało się badań archiwalnych i terenowych, a na pozostałych opracowanie wyników badań jest niezadowolające.

Przypisy

¹ Akta Grodzkie i Ziemskie tzw. Archiwum Bernadyńskiego we Lwowie, wyd. przez Galicyjski Wydział Krajowy, Lwów 1885, T. VI, XIII, XVII, XIX, XXI.

² E. Kuropatnicki, *Geographia albo dokładne opisanie Królestw Galicji i Lodomeryi*, Przemyśl 1786, wyd. II Lwów 1858, s. 35, M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Przemyślu i okolicy*, Lwów 1917, s. 104; K. Wojski, *Przemyśl i okolice*, Przemyśl 1957, s. 24; K. Gottfried, *Jarosław i okolice*, Warszawa 1959, s. 43.

³ J. Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Kraków 1970.

⁴ J. T. Frazik, *Zamki ziemi rzeszowskiej*, Kraków 1972; J. T. Frazik, *Niektóre umocnienia bastejowe Polski południowo-wschodniej*, „Prace Naukowe Inst. Hist. Arch. Sztuki i Techniki Pol. Wrocławskiej”, Nr 9, Wrocław 1975.

⁵ B. Guerguin, *Zamki w Polsce*, Warszawa 1974, s. 302-303.

⁶ J. Teodorowicz-Czerepińska, *(Zespół zamkowy i dworski w Węgierce woj. przemyskiej*, Lublin 1979, mps u WKZ w Przemyślu.

⁷ „Inf. Arch.”, Badania 1979 s. 254.

⁸ J. Teodorowicz-Czerepińska, *op. cit.*, s. 16.

⁹ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego* wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858.

¹⁰ E. Kuropatnicki, *op. cit.*, s. 35.

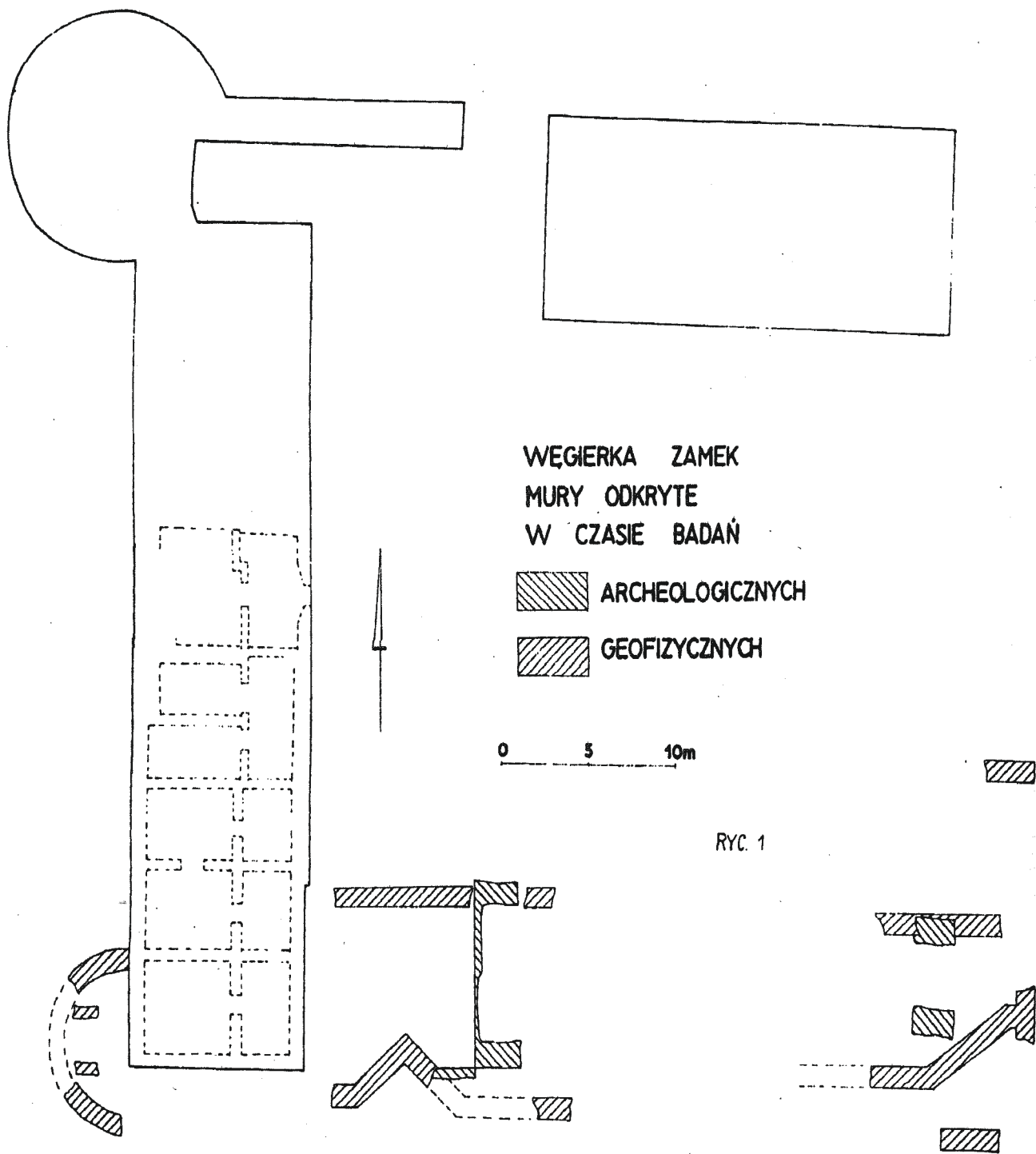
¹¹ M. Dzieduszycki, *Kronika domowa Dzieduszyckich*, Lwów 1865, s. 409.

¹² J. Przeniosło, *Badania geofizyczne zamku w Węgierce*, Warszawa 1979, mps u WKZ w Przemyślu s.3.

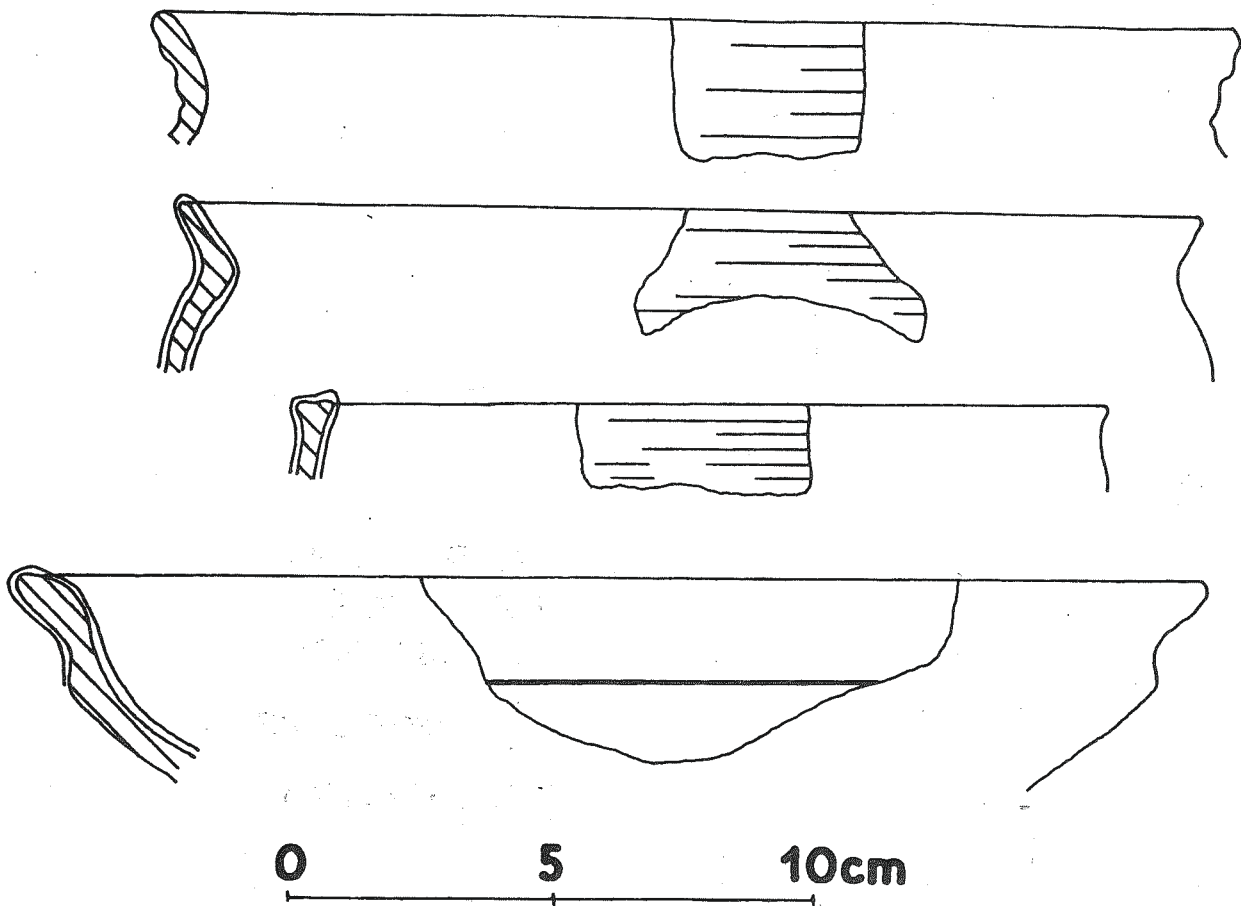
¹³ „Inf. Arch.”, *op. cit.* s. 254.

¹⁴ J. Przeniosło, *op. cit.*, s. 4.

¹⁵ J. Przeniosło, *op. cit.*, s. 4.

Ryc. 1. Węgiełka — zamek. Mury odkryte w czasie badań archeologicznych i geofizycznych.

Ryc. 2 Węgiełka — zamek. Wybór ceramiki XVI-XVIII wiek.

Michał Proksa

ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN IN DEM SCHLOSS IN WĘGIERKA, WOJEWODSCHAFT PRZEMYŚL-FORSCHUNGSERGEBNISSE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Stifter des Schlosses in Węgiełka war die Familie Pieniązek, Geschlechtswappen Odrowąż. Die am Ende des 6. Jh. entstandene Bastei-Bastion-Anlage besass von südlicher (7,8 m breit) und von westlicher Seite (10,10 m breit) Wohnflügel. Der südliche Flügel ist in seinem östlichen Teil schmaler geworden (zu 4,6-4,8 m), aber das Ziel dieser Tätigkeit bleibt unbekannt. Weder Nord- und Ostvorhang noch nordöstliche und südöstliche Basteien wurden festgestellt.

Aller Wahrscheinlichkeit nach gab es lediglich zwei westliche Basteien-Bastionen: im Norden (Durchschnitt 13,20 m) und im Süden (9,5-10,0 m); der Bau der Anlage ist nicht vollendet. Das gesamte, in das 16.-18. Jh. datierte, Fundmaterial liefert Informationen darüber, wie lange die Burgsiedlung in Węgiełka gebaut und bewohnt wurde.